

Анатолій Шатохін*доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін Уманського національного університету садівництва***Anatoliy Shatokhin***Doctor of Social Sciences, Full Professor, Head of the Department of Social-Human and Legal Disciplines, Uman National University of Horticulture***Марина Вуйченко***доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту Кримського гуманітарного університету (м. Ялта)***Marina Vuychenko***Doctor of Economics, Professor at Department of Management, Crimean University for the Humanities (Yalta)*

СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНА КАР'ЄРА ВИПУСКНИКІВ УМАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ САДІВНИЦТВА: ДОСЯГНЕННЯ НА РУБЕЖІ ЕПОХ

У статті викладено результати соціологічного моніторингу соціально-професійної кар'єри випускників Уманського національного університету садівництва 1950-2010 років. Визначено відмінності в професійній самореалізації випускників університету 1950-1990 років (радянського періоду) та 1991-2010 років (періоду незалежності). Підкреслено, що ці відмінності головним чином полягають у суттєвій зміні сфери працевлаштування колишніх університетських вихованців. Так, якщо випускники радянського періоду досягли найбільших успіхів у сфері сільського господарства, то випускники періоду незалежності – у сферах, не пов'язаних із отриманою в університеті освітою. Акцентовано значне зниження значущості спеціальних знань, вмінь та навичок, отриманих випускниками університету, для їхньої соціально-професійної кар'єри водночас підвищення впливу кар'єрне зростання інших чинників, зокрема таких, як особиста ініціатива та підприємливість. Зазначено, що результати моніторингу засвідчили високі оцінки випускників Уманського національного університету садівництва рівня своєї професійної підготовки у порівнянні із випускниками інших вищих навчальних закладів, сільськогосподарського профілю.

Ключові слова: вища освіта, соціально-професійна кар'єра, самореалізація особистості.

The results of the sociological monitoring of the social-professional career of the graduates 1950-2010 year of the Uman' national university of horticulture are presented. It is established that there are significant differences in professional career of the university graduates from 1950-1990 («Soviet period») and 1991-2010 («the period of independence») years. They consist mainly in the fact that the graduates of «Soviet period» have reached the greatest successes in the sphere of agriculture, but the graduates «of the period of independence» have reached it in other spheres, not connected with the obtained at the university speciality. In this case the influence on the graduates' social-professional career of the knowledge of special disciplines and skills, obtained at the university, has noticeably decreased and the influence of other factors, especially personal initiative and enterprise, has increased. As a whole the graduates highly evaluate the level of their professional training in comparison with other educational institutions.

Keywords: higher education, social career, self-realization.

В статье представлены результаты социологического мониторинга социально-профессиональной карьеры выпускников Уманского национального университета садоводства 1950-2010 годов. Определены отличия в профес-

сиональної самореалізації випускників університета 1950-1990 років (советського періода) і 1991-2010 років (періода незалежності). Підкреснуто, що ці відмінності головним чином складаються в суттєвих змінах сфери трудоустроювання колишніх університетських вихованців. Так, якщо випускники радянського періода досягли найбільших успіхів в сфері сільськогосподарського господарства, то випускники періода незалежності – в сферах, не пов'язаних з отриманим в університеті освітою. Акцентовано увагу на значній зменшенні значимості спеціальних знань, умінь і навичок, отриманих випускниками університета для їх соціально-професійної кар'єри і одночасно збільшенні впливу на кар'єрний ріст інших факторів, зокрема таких, як особиста ініціатива і підприємливість. Підкреснуто, що результати моніторингу зафіксували високі оцінки випускників Уманського національного університету садівництва рівня своєї професійної підготовки порівняно з випускниками інших вищих навчальних закладів, сільськогосподарського профілю.

Ключеві слова: вища освіта, соціально-професійна кар'єра, самореалізація особистості.

Проблема соціально-професійної кар'єри особистості є однією з провідних тем сучасних соціологічних досліджень. Її актуальність для українського суспільства зумовлюється багатьма причинами, насамперед проблематизацією працевлаштування та подальшого кар'єрного зростання, в тому числі фахівців з вищою освітою, в умовах кризових явищ в економіці (зокрема незбалансованості ринку праці), політичної нестабільності, соціальної напруженості. Крім того, суттєві зміни, що відбулися в останні десятиліття у сприйнятті кар'єри та засобів її досягнення на індивідуальному рівні.

З огляду на зазначене вище, метою цієї публікації є визначення факторної зумовленості професійної кар'єри різних поколінь випускників Уманського національного університету садівництва (УНУС).

Реалізуючи цю мету, ми звернулись до порівняльного аналізу даних соціологічних досліджень, здійснених нами протягом останніх 20 років серед випускників нашого вишу, а також до матеріалів аналогічних досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців.

Визначимо, що у визначенні основного поняття нашого дослідження – «кар'єра» (франц. *carrier* – віз та італ. *carriera* – біг, життєвий шлях) ми виходимо із його тлумачення як процесу і результату просування особистості в професійній, службовій, науковій, громадській та інших сферах діяльності, як «шлях до успіху» [1, с. 225-226]. В межах наших дослідницьких студій ми також звертались до понять «висхідна кар'єра», «низхідна кар'єра», «зигзагоподібна кар'єра», «нормальна кар'єра», «стрімка кар'єра», «повільна кар'єра» [2, с. 170].

Ефективність соціально-професійної кар'єри індивіда залежить від багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів: рівня і якості освіти, умов професійної соціалізації, стажу і досвіду роботи, цілеспрямованості

особистості, її здатності досягати поставленої мети, долати життєві перешкоди, вміння встановлювати гарні стосунки з колегами і керівництвом тощо. Останнім часом набувають важливого значення такі умови самореалізації особистості, як кардинальні соціально-політичні трансформації нашого суспільства, зовнішня загроза його цілісності тощо. Водночас, як і раніше, велику роль у кар'єрному зростанні відіграють родинні зв'язки (вдалий шлюб, кумівство), знайомства з «впливовими людьми» та «його величність» випадок, щасливий збіг обставин. Врешті-решт, відсутність умов для соціально-професійної кар'єри веде до плинності кадрів, падіння трудової дисципліни, байдужості в ставленні до праці та її результатів.

Українське суспільство, як і будь-яке інше, зацікавлене у соціально-професійній кар'єрі індивідів, оскільки це є необхідною умовою спадковості поколінь, підтримки трудового потенціалу на належному рівні, створення умов для поступального розвитку економіки та суспільства у цілому. Проблеми кар'єрного росту особистості розглядаються представниками різних галузей наукового знання: соціології, психології, економічної науки тощо. У цьому контексті особливе значення мають праці Т. Заславської, Р. Ривкіної, П. Сорокіна, С. Фролова, Я. Щепанського, У. Х'юза. Ці та інші науковці зосереджують свою увагу на соціальних переміщеннях індивідів, їхніх шансах на кар'єру, а також на їхньому усвідомленні, оцінках, цілях і мотивах трудової кар'єри, на типологічному аналізі соціальної кар'єри, діагностуванні професійної спрямованості і перспектив розвитку професійних здібностей особистості, виборі оптимального для неї типу соціальної і трудової кар'єри [2, с. 171]. Так, П. Сорокін досліджував індивідуальну групову соціальну мобільність в економічній, політичній і професійній сферах, оперуючи такими поняттями, як «професійне просуван-

ня», «просування службовими сходінками», «професійне зростання», а також «внутрішньогенераційна соціальна мобільність» (навод. за:[1, с. 225]). У західній соціології вживається також термін «посадова кар'єра» як послідовний прогрес у статусі та доходах, що є важливою умовою функціонування «середнього класу». Вивчається й непрофесійна кар'єра («девіантна кар'єра», «моральна кар'єра») (навод. за:[3, с.277]).

Американський соціолог Росс А. Вебер, досліджуючи шляхи становлення кар'єри в різних сферах суспільного життя, дійшов висновку, що вона має сім фаз, залежно від віку людини. Перша фаза (16-22 роки) – вихід з-під надмірної опіки сім'ї, батьків. Таку можливість дає праця. Це підготовка до кар'єри. Друга фаза (22-29 років) – становлення соціальної зрілості особистості. Формуються соціальні зв'язки, вдосконалюється кваліфікація, створюється сім'я. Третя фаза (29-32 роки) – період пошуку і змін. Четверта фаза (32-39 років) – фаза стабілізації. Людина вже добре знає, на що вона здатна. Більшість людей «знаходять себе», частина продовжує пошуки. П'ята фаза (39-43 роки) – період вичікувань. Для більшості людей це період припинення пошуків «журавля в небі», лише найбільш амбітні продовжують шукати свій шанс. Шоста фаза (43-50 років) – період нового розквіту. Навіть ті, хто досяг бажаного, прагнуть бути корисними в умовах наступу молоді. Сьома фаза (після 50 років) – використання набутого досвіду і життєвої мудрості. Ветерани – основа монолітності трудових колективів (навод. за:[4, с. 218-219]).

Наш власний стаж дослідження професійної кар'єри випускників Уманського національного університету садівництва налічує понад два десятиріччя. За цей період були проведені численні анкетування випускників, які приїжджали на традиційні зустрічі, а також комплексні дослідження студентів та випускників УНУС.

Як свідчать отримані нами дані та соціальна практика, за радянських часів трудова кар'єра випускника аграрного ВНЗ в значній мірі залежала від соціального походження студентів. У середині 80-х років минулого століття три чверті студентів Уманського сільськогосподарського інституту (нині Уманського національного університету садівництва) були вихідцями з сімей колгоспників і працівників радгоспів, а також спеціалістів сільського господарства, переважна більшість яких теж закінчили наш інститут. Продовження хліборобських традицій батьків було важливим мотивом обрання сільськогосподарського вишу.

У 1990-х роках ситуація помітно змінилася, що стало результатом трансформації соціальної структури українського суспільства. На межі тисячоліть, як свідчать наші дослідження, лише половина батьків абітурієнтів працювала у сільському господарстві. Решта представляла інші соціальні групи: службовців, підприємців, працівників торгівлі, освіти, охорони здоров'я [5, с. 129-130].

На початку другого десятиріччя XXI століття, як показують останні дослідження, прагнення сільської молоді продовжити справу батьків-хліборобів ледь помітні [5, с.252]. Зміни в стартових соціальних позиціях позначилися на результатах реалізації життєвих стратегій спеціалістів. За даними опитування 472 випускників 1950-1985 років, 30% з них працювали в колгоспах і радгоспах, 27% – у керівних органах Агропрому, 18% – у сільськогосподарських ВНЗ і технікумах, 14% – у сільськогосподарських НДІ та лабораторіях, 7% – у державних адміністраціях. Третина респондентів обіймала посаду головних і провідних спеціалістів, 12% були головами колгоспів, 10% працювали в інших державних та сільськогосподарських органах на керівних посадах [6, с. 236].

Останні опитування випускників УНУС були проведені у 2011-2014 рр. (n=226). Результати анкетного опитування та аналіз інших особистих документів випускників дають підстави вважати, що наш навчальний заклад готує висококваліфікованих спеціалістів, переважна більшість яких досягла значного рівня соціально-професійної самореалізації. У цьому контексті зазначимо, що Уманський національний університет садівництва заснований у 1844 р., тобто 170 років тому. Серед наших випускників 23 Герої соціалістичної праці, Герой Радянського Союзу, Герой України, кавалер усіх ступенів Ордена «Слави», тисячі випускників нагороджені орденами і медалями, мають почесні та наукові звання.

Тільки серед тих випускників, які заповнили анкети, такі відомі в Україні та за її межами фахівці, як В. К. Рябчун – доктор біологічних наук, професор, лауреат Державної премії в галузі науки і техніки, заступник директора Інституту рослинництва НААНУ (випускник 1974 р.); А. П. Ісаєв – доктор сільськогосподарських наук, професор, Заслужений діяч науки Кубані, завідділом НДІ в Краснодарі (випускник 1955 р.); орденосці Ю. Г. Ворожчук – головний агроном сільгоспідприємства в Уманському районі (випускник 1961 р.); І. Ф. Горячок – голова колгоспу в Кам'янець-Подільському районі (випускник 1956 р.); Л. А. Гаврилюк – про-

фесор УНУС (випускник 1961 р.); А. Д. Кучер (випускник 1960 р.); О. Д. Пшеничний (випускник 1956 р.); А. С. Оніщенко – голова колгоспу (випускник 1961 р.); заслужені працівники сільського господарства А. В. Белюк (випускник 1984 р.); В. І. Поліщук – директор СТОВ (випускник 1976 р.).

1,3% – у політичній діяльності. Майже кожен п'ятий респондент (18,8%) найбільших успіхів досяг у сімейно-побутовій сфері, вихованні дітей.

Наше дослідження виявило помітні відмінності у соціальній кар'єрі та самореалізації випускників 1950-1990 років (радянських часів) та 1991-2010 років (часів незалежності) (див. табл. 1).

Як бачимо, найбільш суттєві відмінності стосуються самореалізації наших випускників у сільськогосподарському виробництві (54,1% проти 32,8%), в управлінській (19,4% проти 29,0%) та науково-педагогічній діяльності (13,3% проти 6,9%), у розв'язанні сімейно-побутових проблем (16,3% проти 20,6%). Тобто представники старшого покоління досягли більших успіхів у виробничій та науково-педагогічній діяльності, а молодого покоління – в сімейно-побутовій та управлінській сферах.

Це підтверджують й результати професійного просування випускників нашого ВНЗ. Кожен четвертий (25,5%) випускник радянського періоду працював на посаді голови колгоспу, КСП, директора радгоспу; майже половина (41,5%) – головним спеціалістом управлінь сільського господарства та сільськогосподарських підприємств; кожен п'ятий (19,2%) керував відділенням або бригадою; 14,3% випускників працювали у ВНЗ та НДІ; 5,1% – головою адміністрації і сільською головою. Для порівняння: серед випускників періоду незалежності керівників сільгоспідприємств – 14,5%, головних спеціалістів – 38,9%, приватних підприємців – 15,0%.

Більше половини наших випускників (58,1%) вважають свій життєвий шлях досить

Таблиця 1
Сфери суспільного життя, в яких випускники університету, за їхнім визнанням, досягли найбільшого успіху
(%* до опитаних)

	Випускники	
	1950-1990 рр.	1991-2010 рр.
У сільськогосподарському виробництві	54,1	32,8
В управлінській діяльності	19,4	29,0
У науково-педагогічній діяльності	13,3	6,9
У політичній діяльності	-	2,3
У сімейно-побутовій сфері	16,3	20,6
Інше	1,0	9,2
Немає відповіді	9,2	8,4

*можна було дати декілька варіантів відповіді

Таблиця 2
Самооцінки респондентів результативності своєї професійної діяльності
(% до опитаних)

	Випускники	
	1950-1990 рр.	1991-2010 рр.
Змогли повністю реалізувати свій професійний і творчий потенціал	24,6	15,3
В основному досягли того, чого прагнули	40,8	37,4
Не повністю реалізували свої плани і можливості	23,5	37,4
Професійна кар'єра не вдалася	3,1	3,8
Немає відповіді	8,2	6,1

Таблиця 3
Чинники, які, на думку респондентів, сприяли їхньому професійному і життєвому успіху (% до опитаних)

	Випускники	
	1950-1990 рр.	1991-2010 рр.
Професійні знання, одержані на заняттях із спеціальних дисциплін	67,3	54,2
Гуманітарні знання, одержані на кафедрах соціально-політичних дисциплін	11,2	3,8
Знання, одержані на кафедрах загальноосвітніх дисциплін	12,2	12,2
Участь у творчих колективах на факультеті громадських професій	9,2	9,2
Власна ініціатива і наполегливість	33,7	40,5
Дружні зв'язки із впливовими людьми	4,1	7,6
Вдалий шлюб, родинні зв'язки	15,3	7,6
Випадок	-	6,9
Інше	-	4,6

За отриманими нами даними, майже 42% випускників зробили успішну кар'єру в сільському господарстві, 24,9% – в управлінській діяльності, 9,6% – у науково-педагогічній,

вдалим, решта – в чомусь вдалим, в чомусь ні. Однак по виділеним нами групам розбіжності дуже значні: якщо серед випускників 1950-1990 років задоволені своїми досягненнями дві третини (65,4%), то серед випускників 1991-2010 років – лише 39,7%. Серед тих, хто вважає свою професійну кар'єру не зовсім вдалою або зовсім невдалою, випускників радянських часів дещо більше чверті (26,6%), часів незалежності – 41,2%. Оцінки випускниками своєї професійної самореалізації представлені в таблиці 2.

Зрозуміло, що у цих двох когорт не однакова дистанція життєвої самореалізації, проте, на наш погляд, можна констатувати, що випускники минулих років мали помітно кращі умови для цього, ніж випускники останнього двадцятиріччя.

Відрізняються відповіді випускників різних років щодо основних чинників їхнього професійного успіху (або невдачі). Головний чинник – це професійні знання, одержані зі спеціальних дисциплін (на це вказали – 59,8% опитаних). Однак, якщо серед випускників 1950-1990 років на це вказують дві третини респондентів (67,3%), то серед випускників 1991-2010 років – лише половина (54,2%). Позитивне значення для кар'єри, на думку опитаних, мали також знання з загальноосвітніх (12,2%) та соціально-політичних дисциплін (7,0%), знання, отримані на факультеті громадських професій (9,2%), дружні зв'язки з впливовими людьми (6,1%), вдалий шлюб, родинні зв'язки (10,9%), щасливий випадок (3,9%). Водночас значна частина (37,6%) наших респондентів дякують власній ініціативі та наполегливості (33,7% та 40,5%, відповідно) у досягненні соціально-професійної кар'єри (див. табл. 3).

Наші випускники в цілому задоволені якістю одержаної освіти. Як високу або вище середньої оцінюють якість підготовки фахівців у нашому університеті (у порівнянні з іншими ВНЗ) 78,6% випускників. Кожний десятий (9,6%) з опитаних вважає якість підготовки, яку вони отримали в УНУС, як середню або нижче середньої, стільки ж (11,8%) ухилилися від відповіді (див. табл. 4). Особливо часто випускники нарікають на недостатній рівень практичної підготовки, недостатню вимогливість викладачів тощо.

Таким чином, здійснене нами дослідження дозволило дійти таких висновків.

1. Проблема соціально-професійної кар'єри полягає у відсутності умов для ефективної професійної соціалізації та самореалізації особистості, для забезпечення спадковості та поступального розвитку трудового по-

тенціалу країни. Вирішення цієї проблеми залежить від низки об'єктивних і суб'єктивних чинників, перш за все від подолання кризових явищ в економічній та політичній сферах життєдіяльності нашого суспільства, а також від розвитку власної ініціативи та підприємливості випускників вишів.

2. Як свідчать результати здійснених нами соціологічних досліджень, за радянських часів трудова кар'єра випускника аграрного ВНЗ в значній мірі залежала від соціального походження студентів. Продовження хліборобських традицій батьків було важливим мотивом обрання сільськогосподарського вишу. У 90-х роках ситуація помітно змінилася, що стало результатом трансформацій

Таблиця 4

Оцінка респондентами якості підготовки фахівців в УНУС у порівнянні з іншими аграрними ВНЗ
(% до опитаних)

	Випускники	
	1950-1990 рр.	1991-2010 рр.
Висока	59,2	55,0
Вище середньої	20,4	22,9
Середня	6,1	11,4
Нижче середньої	-	0,8
Немає відповіді	14,3	9,9

соціальної, у тому числі професійної, структури українського суспільства. На межі тисячоліть лише половина батьків студентів Уманського національного університету садівництва працювала у сільському господарстві. За сучасних умов лише незначна частина сільської молоді прагне продовжити справу батьків-хліборобів.

3. Зміни в стартових соціальних позиціях позначилися на результатах реалізації життєвих стратегій фахівців з вищою сільськогосподарською освітою. За отриманими нами даними, майже половина випускників УНУС змогла зробити кар'єру в сільському господарстві, кожен четвертий - в управлінській діяльності, кожен десятий - у науково-педагогічній діяльності, майже кожен п'ятий респондент самореалізувався у сімейно-побутовій сфері.

4. Дослідження виявило суттєві відмінності соціально-професійної самореалізації випускників радянського періоду (1950-1990) та періоду незалежності (1991-2010), які перш за все пов'язані зі сферою кар'єрного росту. Так, представники старшого покоління досягли більших успіхів у виробничій та науково-педагогічній діяльності, а випускники часів незалежності – в управлінській та сімейно-побутовій сферах.

5. Більше половини всіх опитаних випускників вважають свій життєвий шлях вдалим. Що стосується виокремлених нами груп, то се-

ред випускників 1950-1990 років задоволених своєю кар'єрою дві третини, серед випускників 1991-2010 років – менше половини. Серед тих, хто вважає свою професійну кар'єру не дуже вдалою, випускників радянських часів дещо більше чверті, випускників часів незалежності – близько половини.

6. Відрізняються думки випускників різних років й стосовно основних чинників їхнього професійного успіху (або невдачі). З погляду наших респондентів, головний чинник досягнення професійних висот – це якісна освіта, високий рівень отриманих фахових

знань, вмінь та навичок. Цей чинник серед випускників 1950-1990 років зазначили дві третини опитаних, серед випускників 1991-2010 років – лише половина.

7. Опитані нами випускники в цілому задоволені якістю освіти, яку вони отримали в університеті. Це перш за все стосується їхньої теоретичної підготовки. Проте є чимало нарікань на недостатній рівень практичної підготовки до реалізації професійних функцій, що потребує суттєвого поліпшення змісту, форм і методів навчально-виховної роботи з підготовки фахівців аграрного профілю.

Література

1. Соціологія: короткий енциклопедичний словник / Укл. : В. І. Волович, В. І. Тарасенко, М. В. Захарченко та ін. за заг. ред. В. І. Воловича. – К. : Укр. центр духовн. культури, 1998. – 736 с.
2. Соціологічна енциклопедія / Укл. В. Г. Городяненко. – К. : Академ-видав, 2008. – 456 с.
3. Большой социологический словарь (Collins) / Д. Джері, Дж. Джері. Т.1 (А-О). [пер. с англ.]. М. : Вече-АСТ, 2001. – 544 с.
4. Герасимчук А. А. Соціологія: навч. посібник / А. А. Герасимчук, Ю. А. Палеха, О. М. Шиян. – 4-е вид., випр. й доп. – К. : Вид-во Європейського ун-ту, 2004. – 246 с.
5. Шатохін А. М. Соціологія села / А. М. Шатохін. – К. : Науковий світ, 2000. – 271 с.
6. Шатохін А. М. Як змінилось студентство аграрних ВНЗ за чверть століття: нові цінності та пріоритети / Шатохін Анатолій Миколайович // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2011. – №941. Вип. 27: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. – С. 251 – 256.